
Людміла Рублеўская

...Слухач падзяляе птушак толькі па адной прыкмеце – на тых, што ўмеюць сьпяваць, і тых, што ня ўмеюць...

Белы крыж над белаю зямлёй...

Штрыхі да партрэту сучаснай беларускай літаратуры

Абмаляваць сёньняшні стан нацыянальнай літаратуры — задача, шчыра кажучы, вартая падручніка і калектыву аўтарытэтных аўтараў. Літаратура — жывы арганізм, з ягонымі хваробамі і этапамі біялагічнага разьвіцьця, з унутранымі пухлінамі і ранами, што нанесеныя звонку. І мы, клетачкі гэтага яшчэ жывога, нягледзячы на зьнешнюю жахлівую духоўную экалогію, арганізму, можам кожны са свайго месца, у даступным кругаглядзе выказаць толькі пэўныя меркаваньні пра стан вялікага цэлага, часткамі якога зьяўляемся. Адрозьніваючы адразу прызнаю суб'ектыўнасьць сваіх аглядаў. Але і не магу ня сьцьвердзіць права на гэтае асабістае меркаваньне...

1. Вока тайфуну... аль бо балота?

Беларусы — нацыя, народжаная на мяжы двух менталітэтаў — заходняга і ўсходняга тыпаў. Як пісаў Ігнац Абдзіраловіч яшчэ на пачатку XX стагоддзя, беларус адначасова і чалавек еўрапейскай дэмакратыі, і раб усходняй дэспатыі. Колькі існуе беларус, столькі яго змушаюць да выбару — каму падпарадкавацца.

Але жыць на мяжы немагчыма. Беларусь, як трыпункт, набыў здольнасць зноў і зноў уздымацца ў каляіне ад чужых колаў, на тым самым месцы, і назваў сябе тугэйшым. Ён заўсёды находзіць сабе пляцоўку дзеля таго, каб адрадыцца, мабыць, гэтак, як знаходзіцца зацішнае кола ў цэнтры тайфуну. Пасля перыядычных хваляў татальнага вынішчэння, што паўтараіся са стагоддзя ў стагоддзе — а вынішчаўся найперш цвек нацыі — мы ёсць, мы існуем, і існуе наша нацыянальная культура. Але знак падвойнасці, вечнага цэнтру паміж супрацьлеглымі прыцягненнямі наклаў свой адбітак на ўсё, што існуе на зямлі пад белымі крыламі. Нездарма бусел, які ляціць, нагадвае крыж. Беты крыж над белаю зямлёй..

Сёння як ніколі ў беларускай літаратуры адчуваецца гэтая падвойнасць, гэты падзел. У вузкім коле айчынных літаратараў і тых, хто іх чытае, заканамерна канцэнтраліся духоўныя праблемы грамадства. Цяпер літаратары дзеляцца між сабою па многіх прыкметах... Па адносінках да ўлады. Па прыналежнасці да пэўнага пакалення ці «абоймы», як модна было казаць зусім нядаўна (менавіта літаратарская «абойма», складзеная з выбраных і «дапушчаных», дзяліла паміж сваімі выданьні, прэміі ды іншыя дроботы). Падзяляюцца «інжынеры чалавечых душ» па адносінках да Саюзу беларускіх пісьменьнікаў, хто — вітаньні яго развал, хто — сумуючы з гэтае нагоды, а хто — выяўляючы поўную абыякавасць. Падзяляюцца на традыцыяналістаў і постмадэрністаў, калабарантаў і «грантасосаў», на ўдзельнікаў літаратурнага працэсу і маргіналаў, «сена на асфальце» і «урбаністаў», інтэлектуалаў і прымітывістаў, ідэалістаў, якія жада-

юць жыць толькі за кошт сваёй творчасці, і прамагыкаў, здольных зарабіць грошы...

Але самае цікавае, што чым больш гэтых падделаў, чым яны шырэйшыя — тым яскравей выяўляецца парадаксальнае адчуваньне цэласнасьці нацыянальнай літаратуры і яе машабнасці. Куды больш яскрава, чым у тых часы, калі ўся яна была адзіным непадзельным цэлым, разьмежаваным крыткамі на акурагныя дзялякі. Менавіта разнастайнасць і экстрапаляцыя — шлях да сталеньня, да ўзмацнення культуры. Так, сістэма ідэалагічнага кантролю над літаратурай зруйнавалася. Але гэта не піраміда разбурылася, ня мёртвыя камяні засталіся маўкліва ляжаць на полі. Гэта разарвалася сетка ваўферы, і птушкі разляцеліся па лесе. Але на золку галасы — тых з іх, хто мае голас, — зьліюцца ў адзіны хор, які ўславіць Радзіму. Бо ўрэшце рэшт слухач падзяляе птушак толькі па адной прыкмеце — на тых, што ўмеюць сыяваць, і тых, што ня ўмеюць. Хоць і вельмі хочучь.

Лакальны літаратарскі выбух адбыўся. Паверхня балота скаланулася. Пачакаем, як адгукнецца дрыгва электрату.

2. Філасофы.

Сёння ў беларускай літаратуры пабольшала філасофаў. Прынамсі, яшчэ не прайшла народжаная ў 80-х, як апазіцыя абрыдлай вясковай тэмагэцы, мода на інтэлектуалізм. Праўда, часцей нашыя літаратурныя філасофы — саматужнікі. Але ёсць і прафэсіяналы, здольныя на пабудову ўласнай філасофскай тэорыі — Уладзімір Кохан, Валянцін Акудовіч, Валерка Булгакаў, Юрась Барысевіч, Юрась Пацёпа, Ігар Бабкоў і іншыя. Але сфармуляваць адметную сутнасць іхніх тэорыяў, відаць, пакуль ніхто ня здолее. Хіба што Валянцін Акудовіч набыў вядомасць канкрэтным выказваньнем — «Мяненяма», а Уладзімір Кохан — экстрапаляцыяй архетыпу Сусьветага Дрэва на сьветабудову ў цэлым. Не бяруся меркаваць пра беларускую філасофію, як пра навуку, але складваецца ўражаньне, што менавіта яе

нацыянальная, беларуская мадыфікацыя натуральна сінтэзуецца з нацыянальнай літаратурай (тое, што на Беларусі існуе інстытут філасофіі і мноства «аступенных» вучоных, былых выкладчыкаў марксізму-ленінізму і аўтараў шматлікай спароджанай імі рускамоўнай друкаванай прадукцыі кшталту «О руководящем влиянии КПСС на ...», ня тычыцца ні беларускай культуры, ні філасофіі, ні, шчыра кажучы, культуры ўвогуле). Кожны пісьменьнік, які хоча патрапіць у лік спантанна вызначанай «эліты», спрабуе быць у сваіх творах адначасна і філосафам. Што зробіш — яшчэ Багдановіч вызначыў для нашай літаратуры шлях «паўтарыцельнага курсу». Сёньня спыннаму паэту «падткавае» Уладзімір Конан, калі сьцьвярджае, што самае плённае для беларускай культуры — адаптацыя ёю здабыткаў культуры сусьветнай. Вось і спрабуем мы пасля доўгага інфармацыйнага голаду засвоіць Хайдэгера і Фіхтэ, К'эркегара і Аўгустына Аўрэлія шляхам інтэрпрэтаваньня і цытаваньня на ўласных старонках. Зрэшты, застаецца амаль не рэалізаваным другі бок прапанаванага Уладзімірам Конанам шляху — інтэраваньне нашай культуры ў сусьветную. Праўда, Валянцін Акудовіч сьцьвярджае, што цэласная культура Еўропы ня можа быць складзеная з гэтых інтэраваных лапікаў асобных нацыянальных культураў. А сапраўды вялікія персаналіі натуральным чынам сінтэзуюцца ў сусьветны духоўны здабытак. Ды і ці варта цяпер прабівацца да вядомасьці на заходнім кніжным рынку, калі, па словах таго ж Конана, усе вялікія еўрапейскія культуры перажылі ўжо свой росквіт і ў іх наперадзе заняпад, а ў беларускай культуры, наадварот хужа пачнецца заставіць век...

Прынамсі, перакладчыкі сьвету найавотней перакладаюць філасофскія вершы Алеся Разанава. Янка Сіпакоў піша фантамагорыю «Падарожжа па іншасьвеце». Віктар Казыко — раман «Бунт незапатрабаванага праху», у якім рэалістычны псіхалагізм перамяжаецца філасофскімі развагамі. Віктар Кармазаў выдае аповесці ды эсэ, у якіх па-філасофску асэнсоўвае мастацтва і мастака. Васіль Быкаў і Уладзімір Някляеў ствараюць прыгчы. Вершы Міха-

ся Баярына патрабуюць прыжыццёвага клуба тлумачальнікаў, як у свой час вершы ангельскага паэта Браўнінга Ігар Бабкоў выдае постмадэрнісцкі раман «Сны Яна Казіміра Клакоцкага», у які, як запэўнівае аўтар, увайсці можна, а выйсці з яго нельга. Барыс Пятровіч стварае свае «Піліпкі», герой-маска якіх, Піліп, блукае ў віртуальнай прасторы, мадэлюючы рэаліі нашага штодзённага жыцця. Галіна Дубянецкая, Віктар Шніп, Галіна Булыка пішуць пра загадку жыцця і сьмерці, пра місію чалавека ў сьвеце і магчымасьці пазнаньня гэтага сьвету... Карацей, пра тыя праблемы, аб якія зламалі зубы філосафы ўсіх часоў і народаў. У свой час у газеце «Культура» існаваў культуралагічны дадагак «ЗНО» на чале з Валянцінам Акудовічам, дзе друкаваліся філасофскія эсэ ды іншыя «эксперыментацыя». «ЗНО» было зь ліквідаванае, відаць, як далёкае ад народу. Але ягоныя аскепкі ня зьніклі, а зноў жа далі багаты плён. Нашыя філосафы працягваюць філасофстваваць у часопісах «Фрагмэнты» і «ARCHE», на старонках «Нашай Нівы» і ў шматлікіх нефармальных выданнях кшталту «Nigil».

3. Цэтлікі.

Яшчэ ня так даўно актуальным было толькі адное вызначэньне — сацыялістычны рэалізм. Праўда, пад дахам гэтае дамінанты можна было знайсці творы самых розных стылёвых афарбовак. У прынцыпе, літаратарам сталым усё роўна, як іх назовуць — рэалістамі, рамантыкамі, канструктывістамі і г.д. Яны проста ствараюць. Надрукаваны ў часопісе «Польмя» раман у вершах «Лоданкі» Ніла Гілевіча як ні назаві — рэалістычным, сентыментальным, сімвалічным, сацыяльна-псіхалагічным — застаецца проста творам, які б у іншай літаратуры зрабіўся бестселерам. Але тэндэнцыя «равданьня цэтлікаў» ёсьць, асабліва сярод маладзейшых прэтэндэнтаў на месца на Парнасе. Самы папулярны цэтлік — «постмадэрнізм». На згаданую зьвяву Еўропа «перахварэла» даўно. Гадоў дзесяць

таму праблему постмадэрнізму ў сваёй літаратуры бурна абмяркоўвалі расійскія літаратары, і хаця да адзінага меркавання — ёсць постмадэрнізм у Расіі ці яшчэ няма — не прыйшлі, тэма і там нібыта пройдзеная. Чарга дайшла і да беларусаў. Колькі гадоў таму постмадэрнізму ў беларускай літаратуры быў прысьвечаны «круглы стол» секцыі крытыкі Саюзу пісьменьнікаў. Літаратуразнаўцы адзін перад адным выяўлялі сваю эрудыцыю, свой энтузіязм ці, наадварот, скептыцызм, мападыя ж творцы зноў адзін перад адным аб'яўлялі сябе постмадэрністамі і апраўдвалі гэты цэтлік у меру творчай фантазіі. Хаця абазначыць іх жэсперыменты можна практычна любой авангардысцкай шэльдачкай. Зрэшты, з увагі на тое, што ў іншых культурах постмадэрнізм — прайзены этап, наўрад ці трэба чакаць, што ў асобна ўзятай Беларусі ён расквітае па другім разе. Увогуле, многія такія прыпызненьня цэтлікі, якія раздаюць літаратуразнаўцы, ня могуць успрымацца ўсур'ёз (напрыклад, капі называюць мадэрністам паэта Леаніда Дранько-Майсюка).

Сацрэалізм настолькі скампраметаваны як паняццё, што ўжываюцца хіба што як своеасабліва літаратуразнаўчая лаянка. Сённяшнія пісьменьнікі, якіх учора называлі яркімі прадстаўнікамі гэтай ідэалагізаванай плыні, наўрад ці рэзка памянлі прыроду таленту — хіба што тэмы. Тым ня менш некагорым з іх раздаюцца ўжо іншыя цэтлікі, нібы пасведчанні аб рэабілітацыі: быў рэалістам — стаў канструктывістам. І гэты працэс лішні раз пацьвярджае дарэмнасць усялякіх цэтлікаў. Але іх наяўнасць спараджае і канфлікты. Праблема суадносінаў беларускай *савецкай* літаратуры і беларускай літаратуры неаднойчы паўставала на старонках перыядычнага друку. Асаблівую вастрыню набыла так званая «ружоватуманная» дыскусія на старонках тыднёвіка «Літаратура і мастацтва». Яе распачаў надрукаваны ў нумары ад 9 студзеня 1998 году артыкул Сяргея Дубаўца пад назовам «Ружовы туман». У сваім артыкуле аўтар прапановаў размежаваньне літаратуры «ружовага туману» — ідэалагізаванай савецкай, ад нацыянальнай беларускай літаратуры, паколькі першая, на ягоную

думку, усяго толькі «разьдзел з гісторыі тагалітарызму». Артыкул атрымаў розгалас сярод прафесіяналаў і аматараў, друкаваўся шмат водгукаў «за» і «супраць». Хаця ні для каго не сакрэт, што нярэдка расхваленыя савецкай крытыкай, уключаныя ў школьную праграму творы не вытрымліваюць правэркі на мастацкую вартасць. За месца ў «абойме» належала плаціць. У творах многіх нашых літаратараў Ленін то жыў сярод нас, то капыхаў дзіця, а партыя асаджала пугаўём ворагаў беларушчыны. Адзін з патрыярхаў беларускай літаратуры, асоба неадзначная, але безумоўна цікавая, Максім Лужанін, неаднаразова наракаў на тое, што ня меў магчымасці перавыдаць свой збор твораў, адабраўшы лепшае і адкінуўшы ня менш паловы з іх... Нават Янка Купала ў свой час напісаў, як сам казаў, няма ла «дрындушак». Неаднаразова даводзілася чуць, што калі б з агромністай творчай спадчыны таго ж Петруся Броўкі адабраць з дваццаць твораў і выдаць асобнай кніжкай, мы б адкрылі для сябе зусім іншага паэта. Аднак на тое і існуе натуральны адбор у літаратуры. Творы яшчэ аднаго «патрыярха», Івана Шамякіна, які застугоўвае павягі ўжо за тое, што ніколі не змяняў сваіх перакананняў, па-ранейшаму маюць чытана. Аповяданні апошняга часу Івана Пташнікава гучаць сучасна і зроблены па-майстэрску. Чытаюць Янку Брыля, чытаюць Ніла Гілевіча... Набываюць у кнігарнях кнігі Васіля Быкава. І з гэтым фактам не гаспранешся. Бо вядома ж, што каня можна сілком прывесці да ракі, але нельга прымусіць яго піць.

4. Пакаленьні.

Паняццё «мапады пісьменьнік» у айчынным літаратуразнаўстве — паняццё «расьцякальнае»... на няпэўную колькасць гадоў. У экзаменацыйных дапаможніках і падручніках па беларускай літаратуры ў адказе на пытаньне пра апошнюю генерацыю беларускіх літаратараў — прозьвішчы тых, каму цяпер далёка за пяцьдзесят.

Сакрэт прасты: менавіта гэтае пакаленьне апошнім пасыпела дастаткова салідна «выдацца» яшчэ тады, калі гэта было даступна, калі не пісьменьнік мусіў шукаць спонсара, а яму, пісьменьніку, плацілі за «тонкі псіхалагізм у адностраваньні савецкай вёскай». І перавыдаюць тых, хто прызнаны і «ахрэстамачаны». Пакаленьне ж васьмідзесятнікаў, «пакаленьне ікс», а панашаму — «тугэйшых», паводле назвы знакамітага літаратурнага руху, на «раздачу сланоў» спацьнілася. Ня кажучы ўжо пра тых, хто ідзе за «іксерамі». Народ разважае па-простаму: няма кнігі — няма пісьменьніка. Купляць на прэзентацыях тоненькія брашуркі, выдадзеныя сваім коштам і накладам у сто асобнікаў — справа эліты. А між тым кожны новы твор прадстаўніка «васьмідзесятнікаў» Андрэя Федарэнкі робіцца (вядома, у коле тых, хто чытае) падзеяй. Абураюць і захапляюць «цынічныя карункі» прозы Адама Глёбуса. Віктар Шніп акрамя філасофскіх вершаў піша «Чырвоны ліхтар» — стылізацыю пад жорсткі гарадскі рамана і беларускую народную камедыю масак — эпапею пра Сабаку і Граждана, да стварэньня якой падключваюцца самі чытаньні. Вігаўт Чаропка стварае галерэю гістарычных партрэтаў. Ігар Сідарук — аўтар п'ес абсурду. Алесь Бадж піша казаньня апо-весьці. Любы крытычны артыкул Сяргея Дубаўца выклікае выбух водгукі і эмоцыяў. Анатоль Сьс, Міхась Скобла, Славамір Адамовіч, Тацяна Сапач, Галіна Багданова, Эдуард Акулін, Алесь Наварыч, Анатоль Дзёбіш, Уладзімір Сьцяпан, Анатоль Кавлоў, Вольга Куртаніч, Сяргей Астравец, Алесь Аркуш, Людэка Сільнова... Пакаленьне творча спраўджанае, але...

Калі «васьмідзесятнікаў» усё-ткі спрабуюць неяк ахарактарызаваць як пакаленьне, дык з тымі, хто пачынаў у дзевяносьці, яшчэ складаней. У гэтым пакаленьні яшчэ больш вызначыўся інтэлектуальна-філасофскі накірунак і цалкам адсутнічаюць ілюзіі наконт таго, што нейкі добры Воланд ад улады прыйдзе і нешта ім дасць, і прызначыць кожнаму месца на дабрабытным Парнасе. Гэтае пакаленьне арыентуецца не на гістарычны рамантазм Караткевіча, а канкрэтна адчувае

сябе ў адной прасторы з Борхесам, Зюскіндам, Хайдэгерам і К⁰. Вельмі цікава працуюць у прозе Наталка Бабіна і Марыя Роўда. Андрэй Хадановіч, Андрэй Дынько, Валерка Булгакаў — паэты, філосафы і арганізатары літаратурнага працэсу адначасова. Зьміцер Вільнёў вынаходзіць усё новыя фодкі, каб эпаціраваць публіку — то ляжа ў труну, то напіша рамана пра будні адміністрацыі і Саюзу пісьменьнікаў. Віктар Жыбуль стварыў паліндромную паэму «Рогі гор». Алесь Пашкевіч, Ірына Шаўлякова, Віктар Сьлінка, Усевалад Гарачка, Аксана Данільчык, Алесь Дуброўскі, Юрась Пацопады і іншыя — пакаленьне, вартэ ўвагі.

Вядома, усё падзелы на пакаленьні — вельмі ўмоўныя. У літаратуры сьцьвярджаюць сябе літаратары рознага ўзросту, прыналежаць да таго ці іншага пакаленьня вызначаецца ня столькі па ўзросьце, колькі па асаблівасьцях творчасці. Некалькі год таму ў літаратуры зьявіўся Леанід Маракоеў. Даведаўшыся пра лёс свайго дзядзькі, расстралянага ў трыццатыя гады паэта, Леанід вырашыў зьмяніць свой лёс і разгадаць сакрэт літаратурнай папулярнасьці. І вось ён ужо ня толькі аўтар дакумэнтальных кніг пра «расстралянае пакаленьне», але і кніг арыгінальнай прозы.

5. Жанры і тэмы.

Хочацца засяродзіць увагу на адным з жанраў, які атрымаў папулярнасьць у беларускай літаратуры менавіта апошнім часам. Гаворка — пра так званую нон-фікшн літаратуру, нявыдуманую літаратуру. Часам яе называюць дзённікавым жанрам (хаця гэта — зусім не адэкватна публікацыям менавіта дзённікаў), часам — мініяцюрай. У беларускай літаратуры гэты жанр — не адкрытыцё, у ім працавалі такія мэтры, як Янка Брыль, Сьвятлана Алексіевіч, Вячаслаў Адамчык і многія іншыя. Сёньня, аднак, літаратура самавыяўленьня набыла эпідэмічны характар. Амаль няма такога пісьменьніка, які б не друкаваў свае нагапкі, зацемкі, мініяцюры, «думкі пункцірам», «непрычасаныя думкі», «думкі

наўскос» і да т.п. Падставаў такой папулярнасці жанру разгадваць ня трэба — папершае, любыя шчырыя выказваньні ад асобы аўтара выклікаюць чытацкую цікаўнасць. Па-другое, менавіта ў гэтым жанры можна выказаць свае погляды на тую ці іншую асобу і зьяву, застаючыся ў межах мастацкасці — г.зн. не выклікаючы напраму на «двубой», як робіць палемічны артыкул. Ну і, па-трэцяе, нельга ня ўлічваць такі фактар, як найвялікшыя магчымасці дзеля творчага самавыяўлення, што прадастаўляе згаданы жанр. Сёння найбольш яскравыя яго прадстаўнікі, капі не кажаць пра мэтраў кішталу Янкі Брыля і Сьвятланы Алексіевіч, бадай што Адам Глёбус і Леанід Гапубовіч.

Што тычыцца іншых зьменаў у жанравым падзеле літаратуры, то можна вызначыць хіба што фармалістычныя зьмены — ад рыфмаваных вершаў пераходзяць да вольных, да вершаў у прозе, апавяданьні і раманы страчваюць знакі прыпынку і лагічнасць развіцця сюжэту і г.д. Пра гэтыя будзённыя ў прынцыпе зьявы ня варта было б і згадваць, калі б яны часам ня мелі кан'юнктурнай афарбоўкі, прадиктаванай жаданнем сьцьвердзіць сваю апазіцыю да традыцыйнай (нібыта састарэлай) літаратуры і далучанасць да літаратуры сусьветнай. Што тычыцца тэмаў, то яшчэ не прайшла цяга пісаць пра тое, пра што раней было нельга — капі абмяляваць некалькімі словамі, пра *звера ў чалавеку*. Сжэ і вап яшчэ, відаць, да канца не вербалізаваныя ў нашай літаратуры, таму ня хутка зьнікнуць у сваім пэдагігавым, піперграфаваным выглядзе са старонак кніг і выданняў. Пісьменьнікі выконваюць сваё прамое прызначэньне — спрабуюць асэнсаваць сучаснасць. Але партрэт нашага часу яшчэ не напісаны. Занадта нечакана і блізка мы сутыкнуліся з ім.

Увогуле тэматычную прастору сучаснай беларускай літаратуры можна параўнаць з пашырэннем Сусвету пасля выбуху Звышновай. Пішуць пра ўсё. І пра тую ж паміраючую вёску — яе непараўнальна паэтызуе і прэпаратыруе Марыя Вайцяшонак. І пра зьмесьціва ўласных штаноў (у хоку аднаго паэта расказваецца, як у ягоньня штаны заляцела аса). Ліха-

манка ў засваеньні раней не засвоеных беларускай літаратурай формаў, ініцыяваная капісьці Максімам Багдановічам, працягваецца. Эратычны «Дамавікамерон» Адама Глёбуса суседнічае з візуальнымі вершамі, ці напісанымі, ці намалёванымі — не зразумела. Зьявілася нават свая... «Мудалогія» — паралельны раман Віктара Праўдзіна і Ірыны Швўляковай. Яшчэ адзін прыклад «паралельнага асэнсаваньня» — серыя ээ Віктара Шніга і аўтара гэтых радкоў, што друкуецца ў газеце «Наша Ніва» — сьвет беларуса падаецца праз асацыятыўныя «партрэты» зьяў і рэчаў. Леанід Дранько-Майсюк падарожнічае па дарогах Еўропы, стамляецца ў сваіх цудоўных ээ Парыжам і вырапоўваецца Грэцыяй. Рыгор Барадулін пераасэнсоўвае біблейскія псалмы. Алесь Пісьмянкоў і Раіса Баравікова пішуць вытанчаную лірыку. Сёння ў беларускай літаратуры можна знайсці ўсё — ад рытурнэля да вянка вяноў санетаў, ад дэтэктыва да рамана-шокера. Проза Юрыя Станкевіча, напрыклад, стварае сьвет, у якім пазнаецца нашая рэальнасць. Гэта сьвет «грэбаных псіхаў», дзе пануе жорсткасць, а ідэалістам застаецца толькі адное — пайсьці ...

Прыгодніца-гістарычны жанр займае сваю ганаровую нішу. Нядзіва: беларуская гісторыя па літаратурным засваеньні — сапраўдны цалік. Нядаўна, да прыкладу, зьявіліся два творы, прысьвечаныя аднаму перыяду — Слуцкаму паўстаньню 1920 году: аповесьць Андрэя Федарэнкі і раман-дакумент Алесь Пашкевіча Пакаленьне «сямідзесятнікаў» — Генрых Далідовіч, Уладзімір Арлоў, Валянціна Коўтун, Вольга Іпагава, Леанід Дайнека ствараюць свае варыянты нацыянальнага міфу.

Даводзілася чуць меркаваньне, што беларускія пісьменьнікі маглі б зрабіць сваёй літаратуры сусьветнае «рэзімэ», распрацоўваючы менавіта чарнобыльскую тэму. Маўляў, сьвет цікавіць адчуваньне народу, які перажывае падобную катастрофу. Думаецца, было б няправільным і нават кашчунным зводзіць каштоўнасць усяе нашай літаратуры ў залежнасць да аднае гэтай тэмы. Але пра чарнобыльскую трагедыю створана дастаткова таленавітых

твораў. У сьведзе найбольш вядомая «Чарнобыльская малітва» Сьвятланы Алексіевіч — твор-дакумент, незвычайны па сваёй моцы. Пра Чарнобыль пісалі многія — дастакова здаць паэму «Зязоля» Сяргея Законьнікава, кнігу «Бабчын» Міколы Мятліцкага, апавяданьні «Львы» Івана Пашнікава і «Бляха» Андрэя Федарэнкі.

6. Масавая літаратура.

На постсавецкай прасторы, напэўна, самай сур'ёзнай праблемай для мастацтва ўвогуле зьяўляецца неабходнасьць прыстасаваньня да новых — рынковых — адноснаў. Творчая інтэлігенцыя прывыкла мець стабільныя ганарары і стабільнае прызнаваньне сваёй працы (калі, зразумела, яна знаходзілася ў межах цензуры). Сёньня высьветлілася, што мастацтва не патрэбнае нікому, апроч яго прамога спажываўца — чытача-гледача. Ну а апошні, натуральна, заплочыць толькі за той тавар, які адпавядае ягонаму ня вельмі выпанчанаму густу. І куды ахотней купіць круты дэжэўчык з хэпі эндам, чым высокамастацкі раман пра побыт палескай вёскі з паэтэчнымі пейзажамі і псіхалагічнай дакладнасьцю характараў. Таму ў адзін цудоўны дзень беларускія пісьменьнікі ўсьвядомілі, што іх каштоўныя рукапісы ніхто не зьбіраецца пераўтвараць у друкаваныя тамы, а тонкі струменьчык дзяржаўных датацыяў на кнігі цалкам паглынаецца запатрабаваньнямі нешматлікіх шчасліўцаў, якія яго і разьмяркоўваюць.

Ідэя зрабіць беларускую кнігу, напісаную дастакова прафэсійна, чытэльнай і папулярнай, узнікла даўно. Уладзімір Каракевіч, культавы для адраджэньцкай моладзі васьмідзесятых пісьменьнік, прапаноўваў зьвяртацца да папулярных жанраў — дэтэктыва, прыгодніцкіх раманаў. Сёньня і гэта не дапамагае — занадта шмат рускамоўнай прадукцыі. Нават Адам Глёбус, які мае дзея гэтага магчымасьці, не раскруціў свой міфічна-эратычны «Дамавікамерон», дый увогуле ніякую іншую беларускамоўную кніжку. Але і

руская літаратура не ўнікла праблемы выцясненьня «высокай літаратуры» масавай. У маскоўскай «Літаратурнай газеце» пісьменьнік Чынгіз Айтматаў наступным чынам асэнсоўвае феномен масавай літаратуры: «У гэтых творах гаворка ідзе пра тры рэчы: страх, голад і каханьне, больш дакладна — размажэньне... Гэта так, чалавек існуе дзеля гэтага. Але культура існавала і існуе дзеля таго, каб адвесьці ад гэтага як мага далей і наблізіцца да таго, што ў рэлігіі называецца Боскім пачакам».

У выпадку з беларускай літаратурай акрамя «вечных пытаньняў» нашая «высокая літаратура» абавязкова абцяжараная яшчэ і нацыянальным пытаньнем — выратаваньнем нацыянальнай культуры, самасьвядомасьцю нацыі, існаваньнем самой нацыі. Некаторыя дасьледчыкі бачаць падабнасьць беларускай літаратуры да іншых маргінальных літаратураў — ірландскай, люксембургскай і да т.п. Думаецца, у бліжэйшы час персьпектыва зрабіцца масавай, гзн. таварам, які прыносіць грошы, беларускай літаратуры не пагражае. І не таму, што на Беларусі пішуць кепска ці нецікава. Маладзёйшая генерацыя пісьменьнікаў якраз бярэ за ўзор найлепшыя здабыткі літаратуры сусьветнай. Як прыклад, часопіс «ARCHE», які выпускае нумары на тэмы ад парнаграфіі да габрэйства, перасыпаючы перакладныя творы Сартра і Гамбровіча творамі беларускіх аўтараў.

Кожны жанр мастацтва, як жывы арганізм, існуе цыклічна, то расквітнее, то прыходзіць у заняпад, каб расквітнець зноў. Цяпер беларуская літаратура аналагічна з літаратурамі адной з ёй культурніцкай прасторы (найперш краін СНД) перажывае ня лепшыя часы ў плане запарабаванасьці — і не таму, што мала талентаў. Колькі працягнецца гэтая стагнацыя, не бярэся меркаваць. Мусіць, трэба чакаць зьменаў у палітыцы, эканоміцы... Працэс прыходу ў беларускамоўную літаратуру маладых талентаў не спыняецца, і хаця сёньня найлепш пачуваецца на літаратурных палетках «пробіўная шэрасьць», лічу, казаць пра сьмерць ці агонію беларускай літаратуры можна хіба ў якасьці авангардыскага дэмаршу.